

קריטון זוטא

מאת: אמנון בקר

המערכון נכתב בשנת 1970, במהלך לימודי הפילוסופיה באוניברסיטת ת"א. הוא הוגש כעבודה סמינריונית על דיאלוגים של אפלטון. העבודה צוינה לשבח ע"י המרצה - יעקב לביא, שאמר "כזה ראה וחדש".

הדמויות: שומר בית הכלא

קריטון – ידיד נעורים לסוקרטס

סוקרטס

המקום: בית הכלא של מדינת אתונה.

הזמן: סוף המאה החמישית לפנה"ס.

בצד שמאל של הבמה נראה סוקרטס. הוא שרוע על משכבו ואחוז תרדמה עזה. לידו מונחים שיירי סעודה גדולה. בצד ימין נראה השומר. הוא מהלך אנה ואנה, מדבר לעצמו כתלמיד המשנן פרקו.

שומר

... אין לגמול ואין להרע לאיש מהאנשים. אפילו סבלנו מידי כל סבל שהוא... היטב שיננתי? אה? מורי ורבי? סוקרטס! נרדם...
...יש להזהר יותר מעשיית העוול מאשר מסבילתו... ויותר מכל חייב גבר להשתדל שלא ייראה כאילו היה טוב, אלא שיהא טוב... גם בחיי היחיד וגם בחיי הציבור... ומי שירע במשהו, צריך שיוסר, וזהו הטוב השני במעלה, לאחר היות האדם צדיק: שייעשה צדיק, אך יתן את הדין בהיוסרו... הבל הבלים. עבור חכמה כזו לשלם במיטב הכסף?! חכמה זו לא נועדה לבני אדם פשוטים. אבל אפלטון משלם עבור כל מילה... ומכל חנופה לעצמו ולזולתו, למועטים ולרבים – יש לברוח... לאן? לאן?! (נכנס קריטון) אה! התרנגול כבר קרא? מה לאדוני קריטון במקום זה ובשעה זו?

קריטון

עודו כאן?

שומר

כאן

קריטון

היטב שילמתי לך. מדוע לא הנחת לו להימלט?

שומר

כל האזיקים מותרים. כל השערים פתוחים.

קריטון

שמא לא העירות את אזנו על כך?

שומר

כמצוותך עשיתי הכל. הוא צחק לי. אמר שמולדת יקרה מאמך ומאביך ומכל אבותיך וצריך לפייסה בכעסה, אפילו היא גוזרת מוות.

קריטון

עלי לדבר אליו מיד. עתה ההזדמנות האחרונה להצילו.

שומר

האיש ישן שנת ישרים.

קריטון

ראיתי מדורה בחצר בית האסורים.

שומר

שם רוקחים רעל. רעל זה, יש להשתמש בו תיכף לגמר בישולו, ולא – יגרום ייסורי גוף נוראים. יש שאף ייסר עד מוות, אך לא ימית. שותהו – אין לדעת ממה ימות: מעצמת הרעל או מבלי יכולת לשאת את הסבל. סוקרטס ישתה אותו עם בוקר.

קריטון

נותרו עוד שתי שעות. מה אמר לפני שפרש לישון? השאל אודותי?

שומר

לא שאל. ביקש לדעת מי שלח את המעדנים לסעודת הערב. לא רצה להאמין כי השלטונות ציוו לו ארוחת משתה שכזו. כיוון שמתעקש הוא לטעום רק ממה שקצבו לו מקופת המדינה – סירב לטעום דבר.

קריטון

סעודה זו- אכלוה עד לפירור האחרון.

שומר

סוקרטס כילה אותה. הוא אכלן מומחה, אדוני. גם את כד היין ששלחת, גמע עד תום. אמרתי לו כי לא שלטונות העיר הם שזימנו לו את הסעודה, אלא אנו, שומרי בית האסורים, עשינו זאת, כי זה מנהגנו מאז כלפי נידונים בערבם האחרון.

קריפטון

הא לך עוד עשרה אדרכמונים. עד הבוקר לא תניח לאיש להכנס פנימה.

שומר

כך.

קריטון

עד אז תהיינה עיניך יודעות מה לראות ומה לא לראות.

שומר

כך.

קריטון

כל זה על מנת שלא לשבש את הסיכוי האחרון. מבין אתה? אסור שהאיש ימות!

שומר

כך.

קריטון

מכל האנשים שבעולם, רק בידינו למנוע שואה זו בעוד מועד.

שומר

מעשה יום יום הוא המוות כאן, קריטון אדוני.

קריטון

כך. אכנס ואנסה אליו דבר.

(קריטון נכנס אל סוקרטס, בוהה לעומתו, איננו מעז להעירו. סוקרטס מתעורר בעצמו.)

סוקרטס

השכמת לבוא. השעה ודאי מוקדמת?

קריטון

אמנם כן.

סוקרטס

ומהי בערך? האם עוד מעט יעלה השחר?

קריטון

הלואי שלא יעלה פה על שנינו.

סוקרטס

שחר עוד יפציע / בין סורגי כלאנו / אומרים המשוררים. אם נעיין בכך מצד מהותו של יפי השחר, הריהו מן המתהווה ואינו קיים. ממילא אין בו כדי להשביע את הנפש, שהוא נמוג טרם אתה תוהה על קנקנו. תמה אני, כיצד נכנסת לכלא?

קריטון

השומר מכירני היטב. גם גמלתי לו טובה.

סוקרטס

חה חה. עלוב זה, פרנסתו עלי גדלה והולכת ככל שהעת מתקצרת, אה? באת זה כבר?

קריטון

מזה זמן רב.

סוקרטס

מדוע לא הערתני מיד? ישבת לידי חרש?

קריטון

שנתי נודדת. שנתך ערבה.

סוקרטס

הישן זוכה לטעום אחד משישים שבמתיקות המוות.

קריטון

אסון כבד בא עלי.

סוקרטס

האדם מדת כל אסון. וכי באה פורענות על רכושך, קריטון? הרי להחריבך יוכל רק רעש אדמה.

קריטון

כל רכושי מוכן אני לתת בעבור הצלה.

סוקרטס

ספר לי... אולי אנו מעיינים בדבר ומוצאים פתח לישועה?

קריטון

טוב שבידידים עומד למות.

סוקרטס

כמה הבהלתני. וכי אין דרכם של טובים שבידידים למות? מה אסון יש כאן?

קריטון

האניה מדילוס.

סוקרטס

חזרה...?

קריטון

אנשי בסוניון ראו מפרשיה אתמול. הלילה היא חוזרת. האחד-עשר, הממונים על הוצאת גזר הדין לפועל, כבר ממתינים בנמל. עם שחר יהיו כאן.

סוקרטס

בשעה טובה. אינני מתמרמר.

קריטון

סוקרטס! ידיך ורגליך מרעידות!...

סוקרטס

גופי הבין מה שרמזת, קריטון. נראה שאיננו שש כנפשי למשמע הדברים. אין בכך דבר. עוד מעט ואיפטר ממנו.

קריטון

רבי.. חוס עלי. אם תמות, לא רק שיילקח ממני חבר נעורים, שכמותו לא אמצא עוד לעולם, אלא הכל יחשבו שהיה בידי למלט חבר נעורי ולא עשיתי זאת... שלא הסכמתי להוציא כסף מחיר חייך... וכי יש חרפה גדולה מזו? שממוני יקר בעיני מסוקרטס?! מי יאמין לי כי אתה סרבת לצאת מכאן חרף רצוני לסייע?

סוקרטס

אני.

קריטון

אתה!?

סוקרטס

וכי אין אני מהימן עליך, קריטון? שאמנם ביקשת למלטני מכאן? הנח לאחרים. אין בידם לגמול, לא רעה ולא טובה גדולה.

קריטון

אתה מניחני פה. הם אינם מניחים.

סוקרטס

מה יש בעדי לעשות כנגד זה?

קריטון

לבוא עמי לתסאליה! הנה... הבאתי אתי לבוש אשה זקנה למסווה... אנשים נאמנים ממתינים לנו בחוץ, והפרדות מוכנות לזון. השומר – עיניו ראו כסף רב. קום, סוקרטס, ונברח כולנו מאתונה. בוא מיד כי הרגעים ספורים!

סוקרטס

קריטון, קריטון, זוכר אתה את מראה האיסטמוס, שמה הלכנו לפני שלושים וחמש שנים?

קריטון

ודאי שזוכר אני. אך די לנו בדיבורים. הלא עת ללכת.

סוקרטס

שכחתי כיצד נראה האיסטמוס. מעולם לא יצאתי את אתונה, אלא ללכת לשם.

קריטון

אך אנכי זוכר הכל, חבר. זוכר אני איך נטלנו במשיכה שני דגי קברנון בשוק הדגים. היה זה לפני ששים שנה. שנינו כמעט נסנו על נפשנו, אך לפתע עצרת אתה ועמדת לעיין בסוגיית מינו המדויק של שללנו: הקברנון היה זה או שפרנון?

סוקרטס

אה! ומה היה זה?

קריטון

תגרנית הדגים היטיבה למרוט אזני שנינו.

(נכנס השומר ופונה לקריטון בלחש)

שומר

..אדוני.. אנשים מבקשים להכנס...

קריטון

בל תניח לאיש להכנס

שומר

הרי אלה פיידון ואפולודורוס!

קריטון

אם אתה מניח לעדת הפילוסופים להכנס – יקיץ הקץ. עשה כאשר ציויתך.

(השומר יוצא)

סוקרטס

והקברנון, קברנון היה או שפרנון?

קריטון

צלופח. אתמול ראיתי את בנג. הפעוט שש על מיני מתיקה שהבאתי לו.
לקסנטיפה הבאתי אדרת חדשה. החורף קרב.

סוקרטס

כיצד נעיין בדבר, קריטון, כך שלא נהא מחטיאים את ההתחלה הנאותה לדיון?
האין לנו אלא להקשות ולשאול: מדוע לא יצא אדם מאתונה, אלא לאיסתמוס,
שאף את מראהו לא יזכור, או מה?

קריטון

לא רק את חיידך ואותי מפקיר אתה. גם את בניך אתה מפקיר. תחת לגדלם ולחנכם כיאות לגבר – תסתלק ותשאירם יתומים. האם לא לנוחיותך אתה עושה כך?!

סוקרטס

יטען הטוען: אם לא יצא אדם מאתונה, אפילו יכול היה, משמע שדי לו באתונה לכל צרכיו, או שמא טועה אני וצריך להסיק אחרת?

קריטון

מוכן אני לומר הן על כל דבר שבעולם ובלבד שתקום ותלך עמי מיד!

סוקרטס

מסכים אתה, איפוא, אך היזהר נא קריטון ידיד, פן תסכים שלא כדעתך.

קריטון

ממה יש לי להזהר בו עכשו?

סוקרטס

מעטים הם שנראה להם וייראה להם הדבר הזה, אליו מבקש אני לחתור. בין אלה שסבורים ואלה שסבורים אחרת – לא יתכן כלל דיון משותף.

קריטון

אם כך, קום ונלך כי השחר מתדפק.

סוקרטס

הרי בזה אנו דנים. כיצד נעיין בו בדרך נאותה?

קריטון

בדרך לתסאליה. בדרך לתסאליה...

סוקרטס

עלינו לבדוק אם ההיפך אינו נכון, קריטון יקר. האם לא מצד ממשותו של הדיון, יאה לנו הבחינה המדוקדקת של סוגיית המוות? לעולם לא אסכים להחמיץ הזדמנות כזו. היא חד פעמית.

קריטון

(מתיישב על הרצפה) השמים מחוירים.

סוקרטס

וכאן צריך לשאול: אשר הוסכם בין אדם לחברו שמן הצדק הוא, האם יש לקיים או להיפך?

קריטון

עיניך, סוקרטס, לא כהו כשלי. האם מחוירים השמים, או שמא טועה אני?

סוקרטס

ראה את הנובע מזה: כשנלך בלי שנביא את המדינה לידי הסכמה לך, האם נקיים דבר שהודינו בצדקתו, לאחר שאמרנו כי די לנו באתונה?

(שוב נכנס השומר, בבהילות, ופונה לקריטון)

שומר

אדוני... כולם כאן... קריסטבולוס ואביו, ועוד הרמוגניס ואפיגניס ואף אנטיסטנס!

קריטון

(לשומר) עצור במ. עוד קמעה. (השומר נחפז החוצה)

סוקרטס

...ואפלטון.. איננו?

קריטון

בדרכי הנה חלפתי על פני ביתו של מליטוס, קטיגורך. משתה היה שם בעיצומו.

סוקרטס

וכיצד תטען כך? במשפט גופו ניתן לי לבחור בגלות ולעשות אז, על דעת המדינה, את שאתה מבקש לעשות עכשו, שלא על דעתה?

קריטון

בשער הבית התגוללו כמה משופטיך בקיאם, וסרטים של משי צבעוני על ראשם.

סוקרטס

ומה אשיב, קריטון הטוב, אם יטען הטוען כך: אמת היא, סוקרטס, שהסכמת במעשים ולא במילים לחיות חיי אזרח על פי חוקי אתונה, או לא אמת? מה אשיב? כלום לא איאלץ להודות?

קריטון

השומע אני צעדים?

סוקרטס

הרי איאלץ להודות בכך. ולא רק בכך, אלא בזה שכל מה שאמרתי עד היום יהיה לשחוק אם אצא כך מן המדינה.

קריטון

אזניך, סוקרטס, חדות משלי. השומע אתה צעדים והמולה מרחוק?

סוקרטס

על כן, אם אין בפינו לומר דברים יותר טובים ממה שאמרנו תמיד, מה נאמר?

קריטון

לא נאמר.

סוקרטס

והיאך לא? כלום לא נרצה לטעון שהמדינה עשתה לי עוול גדול? קריטון! אם לא תוסח דעתי עכשו בעניינים של מה בכך, דומה עלי שרק עתה נפרש לפני במלוא בהירותו הסבר נפלא על סיבה אמיתית להיותי בבית האסורים... צא וראה, קריטון...

קריטון

(למראה השומר הנכנס) אה!!!

(השומר נכנס. הילוכו איטי. בידיו גביע הרעל. הוא פונה לסוקרטס)

שומר

...מורי ורבי...

סוקרטס

...וההסבר, קריטון, מדמה אני לשמעו כקול חלילים שהמייתם גורמת לי שלא אוכל לשמוע דבר זולתם. ודע לך, שלעת עתה הוא נראה לי. כשתאמר דבר שונה ממנו – תדבר לריק.. אף על פי כן, אם סבור אתה שעוד תהא ידך על העליונה – דבר.

שומר

הנה כוס הרעל (סוקרטס נוטלה)

סוקרטס

תודה. אך הגד לי, מה עלי לעשות עכשו?

שומר

אחד עשר הממונים על גזר הדין, ועוד אנשים, ממתינים בחוץ. התחפוץ להכניסם?

קריטון

הכניסם.

סוקרטס

ואין.. אפלטון.. בחוץ?

שומר

אין.

סוקרטס

איוותר, איפוא, עם הידיד האחד ולא עם החכמים הרבים. כיצד עלי לשתות את הרעל?

שומר

ככל משקה אחר. עליך לשתותו ולהתהלך עד שתרגיש כבדות בשוקיך. אחר כך תשכב והדבר יפעל מאליו.

סוקרטס

מותר לנסוך לאלים?

שומר

הכמות מדודה לצרכך. אין אנו כותשים יותר מהדרוש.

סוקרטס

האלים יסתפקו בנקטר. אבל מותר וצריך להתפלל לאלים, שבמזל טוב תיעשה עקירה זו מכאן לשם. (השומר יוצא) זו, איפוא, תפילתי ויהא נא כך. (הוא מנסה להגיש את הגביע לפיו אך אינו מצליח. ידו משותקת) .. קריטון!

קריטון

(פניו היו מוסבות הצידה) הו! עודך חי?!

סוקרטס

גש אלי.

קריטון

כפות ידיך וזרועותיך מעוותות.

סוקרטס

איני חש דבר.

קריטון

זו פעולתו של הרעל!

סוקרטס

גופי מסרב להגיר אל תוכו משקה זה. נפשי בגפה אינה יכולה, כדרכה, לאנסו לעשות כך. קריטון, וכי אינך הטוב שבידידי?

קריטון

איני יודע.

סוקרטס

וכי לא בקשת למלטני מכאן עד עצם הרגע הזה?

קריטון

לא עלה בידי.

סוקרטס

לכן נותרת הטוב שבכולם.

קריטון

במחיר חרותך וחייך. מוכן אני להיות הרע שבכולם.

סוקרטס

אפלטון לא בא...

קריטון

רבי... איני יכול לשאת זאת יותר. סלח נא. אצא לי קודם שתשתה את הרעל.

סוקרטס

בחיי זאוס, לא. הריני מבקש ממך: קח נא את הגביע מידי ומזוג את תכנו
בזהירות אל פי.

(קריטון ניגש ועושה כך)

קריטון

רבי, על מה אתה הולך ממני?

סוקרטס

אינני יודע. אני יודע שאינני יודע. דבר אלי קריטון. עד שאסתלק.

קריטון

אין בפי דבר.

סוקרטס

נכון, הנח קריטון. שיהא כך, כיון שכך מנחה האל.

(סוקרטס נופל. נכנס השומר.)

שומר

סוקרטס מת.

קריטון

כך.

שומר

(מציץ בגביע) הוא שתה את הרעל עד תומו. אין נידון היכול לשתות את הכל בעצמו. סוקרטס היה איש חזק ברוחו. אפלטון בחוץ, ממתין לדברי סוקרטס האחרונים. התזכרם?

קריטון

אזכרם היטב. הוא אמר: שיהא כך, כיון שכך מנחה האל.

שומר

תודה. אחוש למסור את הדברים לאפלטון, ולכל הממתינים בחוץ.

--- ס ו ף ---

אודות המחזה

המערכון "קריטון זוטא" נכתב כתרגיל בשיעור פילוסופיה אצל המרצה יעקב לביא באוניברסיטת תל אביב ב-1970. התוכן לקוח מדיאלוג של אפלטון בשם "קריטון". מה שנדרשו הסטודנטים לבצע היה עבודה פרוסמינריונית על הדיאלוג האפלטוני. אמנון בקר בחר להביע את הדיאלוג בצורת דרמה. המרצה הופתע מאד וחילק שבחים.